

FATABUREN

Nordiska museets och Skansens årsbok

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1961

*Tradition och nutid. Grenljusstöpfung i Bollnässtugan julen 1960.
Elin Karlsson, som i snart trettio år stöpt ljus på Skansen,
lär ut konsten till Stockholms Lucia, Ingrid Engström.
Foto Stockholms-Tidningen, Sven Braf.*

Redaktion:

GÖSTA BERG • SAM OWEN JANSSON

MARSHALL LAGERQUIST

Redaktör: Marshall Lagerquist

*Omslagsbilden återger ett utsnitt ur en oljemålning
från 1600-talets slut av Bernardus van Schendel
visande stjärngossar på besök i ett borgerligt holländskt hem.
Se Albert Eskeröds uppsats Stjärngossar i denna årsbok.*

Tryckt hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1961

STJÄRNGOSSAR

av *Albert Eskeröd*

Då kristendomen spreds inom Västerlandet, tog den i stor utsträckning bild och dramatisk framställning till hjälp för att bekantgöra innehållet i sin lära. Detta är ju den praktiska bakgrunden till den blomstring i måleri och skulptur, som skedde jämsides med den nya religionens spridning. Och den dramatiska framställningen av den heliga historien blev redan på 800—900-talen en viktig del av förkunnelsen. Julnattens mässa, herdemässan, missa pastorum, tog dramatisk gestalt kring den i koret uppställda krubban, där prästerna i skådespelets form skildrade änglarnas uppenbarelse för herdarna och dessas tillbedjan av det nyfödda barnet i krubban. Och på heliga tre konungars dag med dess mässa kring betlehemsstjärnan, officium stellæ, framställdes på samma sätt konungarnas frambärande av sina offergåvor vid krubban. Dessa båda motiv, herdarnas tillbedjan och de heliga tre konungars offer, är ju bland de allra vanligaste framställningarna i kyrklig konst från äldsta tid och fram i nutiden. I det svenska folkliga måleriet har de uppnått en sen blomstring fram förbi mitten av 1800-talet.

Dessa liturgiska dramatiseringar av den heliga historien med sina höjdpunkter vid jul och påsk fick en rik utbildning ända från 1000-talet inom den franska och senare även den tyska kyrkan. Först på 1300-talet började de framföras på folkspråken, men därmed blev de också ganska snart folkskådespel med allt kraftigare inslag av skämt och burleska detaljer insprängda i det religiösa sammanhanget. Deras gamla värdighet som dramatiska delar av kyrkans liturgi försvann i och med att spelen vandrade ut utanför kyrkans och klostrens murar. Som folkunderhållning blev de en företeelse på ont och gott, även om man kan erinra om den höga konstnärliga nivå som ett av dessa religiösa folkskådespel nått — påskens passionsspel i Oberammergau. Med reformationen blev inställningen till dessa mysteriespel olika i de båda lägren. Motreformationen, särskilt i Sydtyskland, vårdade denna tradition som ett propagandamedel, medan man i protestantiska kretsar helt naturligt var mera avvisande. Dock kom även i de prote-

Stjärngossar på besök i ett borgerligt holländskt hem. Oljemålning från 1600-talets slut av Bernardus van Schendel.

stantiska länderna den nya borgerligheten och hantverksgillena att bli en viktig miljö för julspelens fortbestånd. I skolorna hade de tidigt fått hemvist, och även efter reformationen levde skoldramerna kvar men utvecklades dock ofta till en torr, av teologisk retorik och lärdomsspråk präglad genre.

Ur skolornas miljö framväxte också tidigt och i anslutning till ungdomslagets många former av kringvandringar i bygden i samband med årshögtiderna för att samla gåvor till sina gillen en annan form av religiös underhållning av enklare art, jul- och nyårssjungningen, som i Tyskland fick beteckningen *das Ansingen*. Seden innebar att grupper av skolungdom vandrade runt, troligen oftast eller i varje fall ursprungligen under en lärares ledning, sjöng visor och mottog gåvor. Tryckta samlingar av sådana *Ansinge-Lieder* känner man i Tyskland från 1500-talet, och seden

är väl känd redan tvåhundra år tidigare. I vårt land har vi ju motsvarigheter i djäknarnas kringvandringar för att insamla hjälp till sitt uppehälle.

Den särskilda form av Ansing, som användes vid trettondedagens heliga tre konungars fest, kallades i det tyskspråkiga området på kontinenten för Sternsingen. Rekvisitan med den lysande stjärnan och sångarnas kronor går givetvis tillbaka till de äldre medeltidsspelen med de tre konungarnas tillbedjan av barnet i Betlehems krubba, dit stjärnan visat vägen. Det torde mest ha varit fattiga lärjungar i sångskolorna och korgossar, som sysslade med denna Sternsingen. Seden är välkänd på kontinenten från 1500-talet ända in på 1800-talet.

En av museets tjänstemän fann 1959 en liten oljemålning med stjärngossar i SPAK:s huvudbutik i Stockholm. Nordiska museets Vänner förvärvade målningen och överlämnade den som gåva till museet.

Tavlan är målad på trä och har formatet 30 × 36,5 cm. Den är signerad B. Schyndel och till yttermera visso expertiserad år 1925 av Corn. Hofstede de Groot i Haag såsom ett verk av denne konstnär, vars namn ibland skrives Bernardus van Schendel. Han anges vara målare och grafiker, född år 1649 i Weesp och död år 1709 i Haarlem. Barend van Schyndel hör väl inte till de mera kända 1600-talsmålarna i Holland, men den här beskrivna tavlan röjer skicklighet både i komposition, figurteckning och färg (se årsbokens omslag). Den visar tre stjärngossar, varav två har kronor och den tredje har en pälsbrämad mössa med fjädrar. En håller stjärnan, som kan snurras med ett snöre, och sången framföres inför en familj, som tydligen suttit till bords vid en måltid. Husmodern med sitt barn på knäet ger motivet en stämning av miljön i Betlehem. Det s. k. måltidsstycket hade från 1620-talet blivit särskilt omhuldat bland målare verksamma i Haarlem, och man kan därför antaga att en sådan scen låg väl till för Barend van Schyndel. Han har också målat en annan bild av liknande innehåll, nämligen Nikolaus, vars roll som den gåvobringande helige var mycket populär på kontinenten. Han är som bekant en av anfäderna till vår jultomte. Motiven i 1600-talets holländska måleri rör sig ju i stor utsträckning inom det folkliga och borgerliga

vardagslivets värld vid sidan om klassiska och bibliska motiv. Ett ganska omtyckt sådant motiv är just heliga tre konungar, skildrat så som olika konstnärer föreställde sig scenen i Betlehem. Mindre vanligt har det nog varit att avbilda de mer eller mindre dramatiska framställningar av bibelns händelser, som framfördes vid årshögtiderna i form av sångspel och kringvandringar. Dessa var ju i sig själv en konstart och lockade kanske just därför konstnärerna mindre. Rembrandt (1606—1669) har emellertid i en etsning framställt heliga tre konungars-spelet med stjärnan i en utomhusscen, och av Cornelis Troost (1697—1750) finnes en oljemålning, som visar de tre konungarna med stjärnan, framförande sin sång i en förnäm borgerlig miljö.

För Nordiska museet är det av intresse att kunna förvärva autentiska framställningar av sådana seder och miljöer på kontinenten, som på olika sätt varit förebilder för våra egna seder och vår egen livsföring.